

Ринок в АПК

Молоко і молокопродукти у споживчому балансі населення України

В.Г.САВИЦЬКА, аспірант
Київський національний економічний університет

Молоко — унікальний продовольчий продукт, який досі не синтезований у світі. Цінність молока полягає в тому, що до його складу входить понад 100 компонентів: жири, вуглеводи, вітаміни, ферменти, гормони, мінеральні речовини тощо. За складом з ним не може конкурувати жоден з харчових продуктів. У коров'ячому молоці міститься 12,5-13% сухих речовин, з них жиру — 3,8, білку — 3,3, молочного цукру — 4,8, макро- і мікроелементів — 1%. Основні компоненти молока майже повністю засвоюються організмом людини та не повторюються в жодному іншому продукті харчування. Молокопродукти є прекрасним лікувальним засобом від шлунково-кишкових захворювань, отруєнь. Дорослій людині необхідно споживати щодня таку кількість молокопродуктів: молока — 500 г, масла — 15, твердого сиру — 18, сиру — 20, сметани та вершків — 18, згущеного і сухого молока — 11 г, всього ж за добу в перерахунок на незбиране молоко — 1,5 кг, а за рік близько — 500 кг¹. За науково обґрунтованими нормами молоко і молокопродукти повинні становити 1/3 харчового раціону людини.

Як відомо, Україна має одні з найкращих умов у світі для виробництва молока та молокопродуктів, але проблему насиченості ринку ними нашої країні не вдалось повною мірою вирішити навіть у найсприятливіші для розвитку молочного господарства роки. За виробництвом та споживанням молокопродуктів на душу населення Україна відстає від високорозвинутих країн світу в 2-3,5 раза, а за асортиментом та якістю — ще більше. Виробництво молока на душу населення протягом 1990-1998 рр. скоротилось на 197 кг, а споживання — на 153 кг (рис.1).

Зниження споживання молока і молокопродуктів пояснюється зменшенням валового виробництва молока, скороченням його надходжень до державних і регіональних фондів, а також зниженням товарних запасів на кінець року, збільшенням витрат під час зберігання, зменшенням обсягів промислової переробки молока, катастрофічним зниженням платоспроможності населення.

Для більшості країн Заходу, навпаки, нагальною є проблема перевиробництва молока. Збільшення виробництва молока у приватному секторі протягом 1990-1998 рр.

¹ Кугенев П.В. Молоко и молочные продукты. — М.: Россельхозиздат, 1985. — 80 с.

майже не вплинуло на збільшення споживання молока міськими жителями, оскільки переробні підприємства мало заготовляли молока, виробленого цим сектором. Проблема його збуту особливо гостра для господарств, віддалених від густонаселених пунктів. Нині дана проблема вирішується шляхом створення системи заготівлі молока молокопереробними заводами у приватних товаровиробників. Потрібно враховувати, що не вся продукція надходить до споживача у зв'язку з її низькою товарністю та втратами при зберіганні, переробці і реалізації. У жодній з розвинутих країн світу на виробничі потреби, як в Україні, не використовується тільки 20-30% виробленого молока. Так, у США, Нідерландах на промислову переробку йде 97-98% молока. Передбачається, що з розвитком ринкових відносин відбудуться суттєві зміни у сфері формування ресурсів молока і молокопродуктів та регіональних ринків, що зумовить певні зміни у спеціалізації і кооперації виробництва та переробки в окремих зонах держави і дозволить вирівняти споживання молока та молокопродуктів до рекомендованих норм.

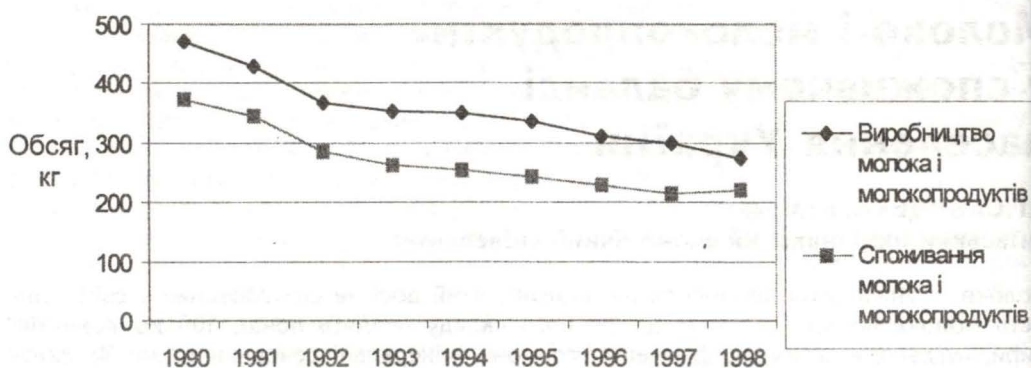

Рис.1. Виробництво і споживання молока і молокопродуктів на душу населення в Україні

Слід зазначити, що при загальній тенденції до зменшення споживання молока та молокопродуктів існують регіональні особливості формування його рівня. Якщо прийняти середньорічне споживання молока і молокопродуктів в Україні за 1990-1997 рр. в розмірі 275,9 кг за одиницю та відповідно до цього визначити коефіцієнти рівня їх споживання в областях, то отримаємо характеристику розвитку регіонів України (табл.1).

Групування областей за середньорічним споживанням молока і молокопродуктів протягом 1990-1997 рр. дозволяє виділити чотири сегменти їх ринку в Україні. Так до I групи з рівнем споживання до 247,5 кг входять Автономна Республіка Крим, Донецька, Луганська, Одеська області; до II групи з рівнем споживання 247,5-281 кг — Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Херсонська, Вінницька, Харківська, Черкаська, Закарпатська; до III групи з рівнем споживання 281,1-314,5 кг — Миколаївська, Київська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Львівська, Чернівецька; до IV групи з найвищим рівнем понад 314,5 кг — Тернопільська, Волинська, Житомирська, Рівненська, Чернігівська, Івано-Франківська області. По регіонах України значні відмінності у споживанні молока пов'язані із специфікою формування ринку молокопродуктів. Так, транспортабельні молокопродукти (масло вершкове, тверді сири, сухе та згущене молоко) мають широкий ринок збуту, в тому числі зарубіжний. Ринок збуту молокопродуктів, які не можуть зберігатися тривалий час (молоко незбиране, сметана, кефір, вершки), тяжіє до зон виробництва і має локалізований характер¹. Для розвинутих країн характерне відношення максимального розміру спожи-

¹ Ринок молока і молочних продуктів в Україні: поточна кон'юнктура і прогноз. Інститут аграрної економіки, 1998.

вання до мінімального (в регіональному розрізі) — 1,1-1,15 одиниці¹. Проведені розрахунки свідчать, що в Україні співвідношення максимального розміру споживання до мінімального за 1990 -1997 рр. становило 1,38-2,45 одиниці, при цьому дане співвідношення протягом досліджуваного періоду має негативну тенденцію до зростання (табл. 2).

1. Рівень споживання молока і молокопродуктів в Україні (на душу населення, кг за рік)

Область	Споживання молока та молокопродуктів у 1990-1997 рр.	Коефіцієнт споживання молока і молокопродуктів у 1990-1997 рр.
Автономна Республіка Крим	214	0,78
Вінницька	249	0,9
Волинська	322,6	1,17
Дніпропетровська	258,3	0,94
Донецька	222,2	0,81
Житомирська	405,2	1,47
Закарпатська	259,0	0,94
Запорізька	255,5	0,93
Івано-Франківська	320,8	1,16
Київська	308,7	1,11
Кіровоградська	254	0,92
Луганська	245,5	0,89
Львівська	299,9	1,09
Миколаївська	293,7	1,06
Одеська	234,9	0,85
Полтавська	304,8	1,1
Рівненська	341,8	1,24
Сумська	301,7	1,09
Тернопільська	343,3	1,24
Харківська	264,4	0,96
Херсонська	266,1	0,96
Хмельницька	313,7	1,14
Черкаська	275,8	0,99
Чернівецька	300,2	1,08
Чернігівська	348	1,26
Україна	275,9	1

¹ Ревенко А. Производство и потребление продуктов питания в Украине // Экономика Украины. — 1994. — № 99. — С. 14-27.

2. Споживання молока і молокопродуктів на душу населення за рік у регіональному розрізі, кг

Показники	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Регіон з максимальним показником	Київська 445,3	Київська 440	Чернігівська 364,7	Тернопільська 351,4	Рівненська 356,6	Чернігівська 339	Тернопільська 336,5	Тернопільська 312,8
Регіон з мінімальним показником	Херсонська 322,8	Автономна Республіка Крим 282,9	Донецька 203,6	Одеська 204,8	Кіровоградська 190,4	Донецька 170,6	Одеська 165,5	Донецька 127,6
Україна в цілому	373,2	345,5	284,5	264,2	256,2	243,5	230,2	210,4
Відношення максимально-го рівня до мінімального	1,38	1,56	1,79	1,71	1,87	1,99	2,03	2,45

Структура харчування населення України має суттєві відхилення від норми збалансованого харчування: надмірне споживання вуглеводів (хліб, картопля) на фоні зростаючого дефіциту найбільш цінних продуктів, які вміщують білок тваринного походження, вітаміни, мікроелементи, тобто харчування якісно погіршилось і було незбалансоване щодо продуктів рослинного і тваринного походження та за основними елементами. Енергетична цінність середньодобового раціону на душу населення за 1991-1997 рр. знизилась від 3445 до 2535 ккал, або на 26,4% (включаючи алкоголь та тонізуючі речовини).

Об'єктивним показником для аналізу стану споживання молока і молокопродуктів є рекомендовані норми споживання, розроблені НДІ харчування Міністерства охорони здоров'я України. Ці норми розраховані на період 1995-2000 рр. (380 кг на душу населення), на період 2000-2010 рр. (395 кг на душу населення), а також розрахований рівень споживання для умов соціально-економічної кризи, тобто мінімальний споживчий кошик (353,3 кг на душу населення). Протягом 1990-1998 рр. відбулось не тільки зменшення рівня душевого споживання молока, а й змінилася структура споживання молокопродуктів. Так, споживання молока незбираного зросло, але суттєво зменшилось споживання молока, що йшло на переробку (табл. 3).

3. Структура споживання молока і молокопродуктів по роках

Продукція	Споживання на 100 членів сім'ї		
	1991	1998	1998 до 1991, %
Молоко незбиране свіже і кисле, л	12600,61	17821,2	141,4
Молоко збиране, л	217,58	57,7	26,5
Сметана і вершки, кг	1312,86	352,2	26,8
Масло тваринне, кг	524,75	215,4	41
Сир, сиркова маса, кг	570,43	305,4	53,5
Сир і бринза	213,01	66,9	31,4
Молочні консерви	69,28	31,4	45,3
Морозиво	114,50	38,3	33,4
Разом молока і молокопродуктів у перерахунку на молоко	36305,3	26542,4	73,1

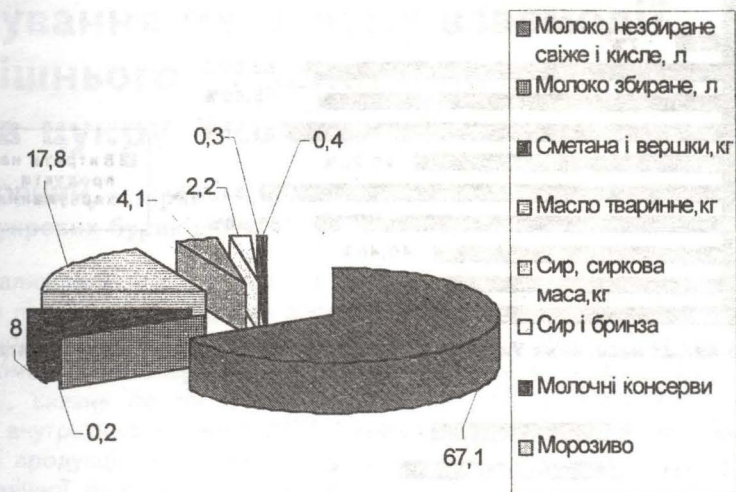

Рис. 2. Структура споживання молокопродуктів населенням України в 1991 р., %

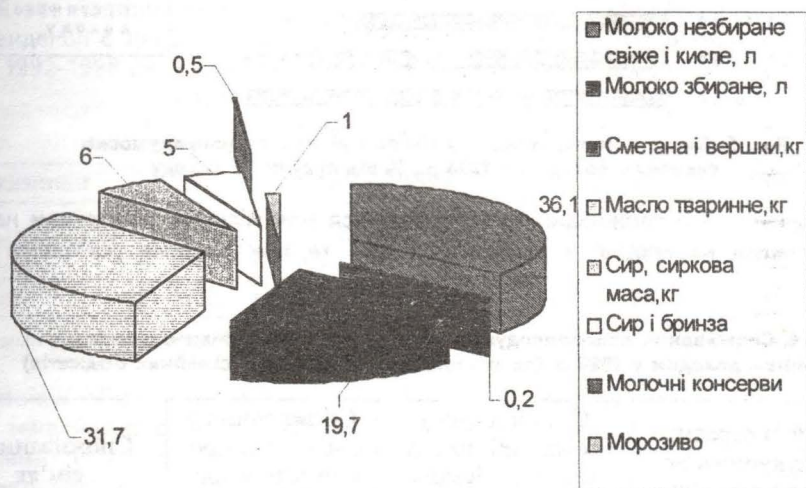

Рис. 3. Структура споживання молочних продуктів населенням України в 1998 р., %

При виробництві молока і молокопродуктів необхідно враховувати зміни у віковому складі населення, споживчих перевагах низькокалорійних, дієтичних та збагачених вітамінами молокопродуктів і відповідно до цього змінювати структуру переробки молока в напрямі збільшення обсягів продукції з незбираного молока.

У суспільстві відбулося значне розшарування населення за рівнем середньодушового сукупного доходу. В 1998 р. 14,4 млн.чол. (28,5% населення країни) мали середньодушовий сукупний дохід нижче межі малозабезпеченості, яка становила 73 грн. 70 коп. У 1997 р. ця частка дорівнювала 25,7%. Відбулися також зміни в структурі сукупного доходу населення України. Так, у 1998 р. на харчування використовувалося 58,3% всього сукупного доходу, що в 1,8 раза більше цього показника за 1990 р. (рис. 4).

Аналіз статистичних даних обстеження бюджету сімей за розміром середньодушового сукупного доходу дає підстави зробити такі висновки: із зменшенням середньодушового сукупного доходу зменшується вартість харчування та збільшується частка витрат на нього, із зростанням рівня доходів збільшується споживання молока (рис. 5).

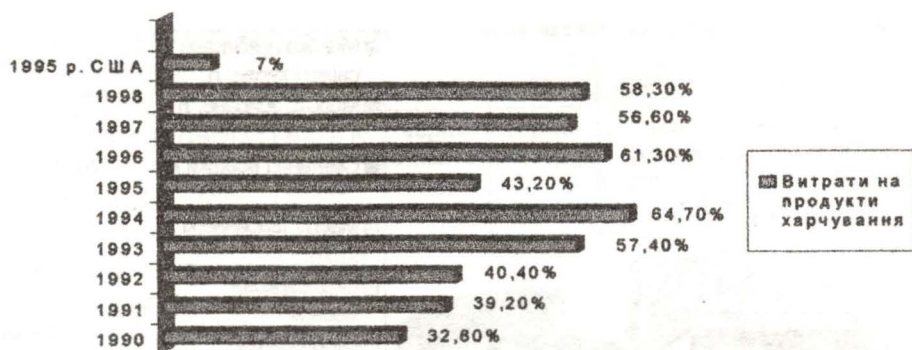

Рис. 4. Частка витрат населення України на продукти харчування в сукупних витратах, %

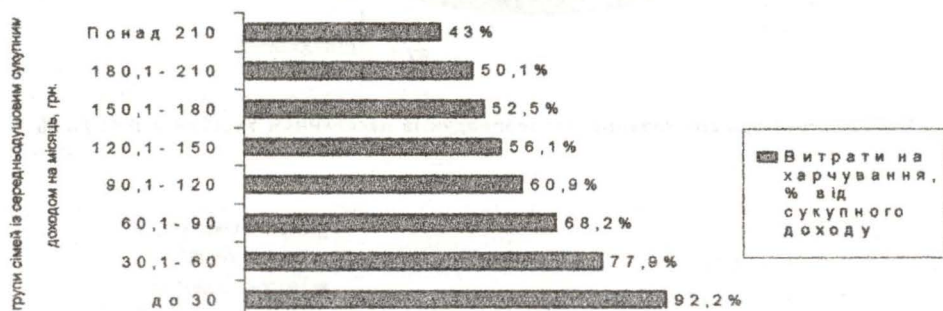

Рис. 5. Витрати на харчування у сім'ях з різним середньодушовим сукупним доходом у 1998 р., % від сукупного доходу

Значні відмінності у споживанні спостерігаються між міським і сільським населенням, між групами населення з різним доходом та між різними регіонами країни (табл. 4).

4. Споживання молокопродуктів у сім'ях з різним середньодушовим сукупним доходом у 1998 р. (за матеріалами обстеження сімейних бюджетів)

Групи сімей із середньодушовим сукупним доходом на місяць, грн	Споживання у сім'ях, які проживають у міських поселеннях	Споживання у сім'ях, які проживають у сільській місцевості	Споживання у сім'ях
До 30	59,9	90,5	76,4
30,1 - 60	103,3	212,9	161,1
60,1 - 90	140,6	294	220,4
90,1 - 120	167,9	376,1	270,1
120,1 - 150	198,6	458,1	320
150,1 - 180	218,5	508,3	342,1
180,1 - 210	230	565,3	370,6
Понад 210	275,5	693	433,9

Традиційно для країн з розвинутою ринковою економікою молоко належить до продуктів "низької категорії" "inferior goods", споживання якого є відносно нееластичним, тобто при зростанні доходів витрати на цей продукт і споживання його збільшуються. За сучасної економічної ситуації в Україні, коли життєвий рівень населення катастрофічно падає, молоко та молокопродукти є нормальним товаром, коли із зростанням середньодушового доходу збільшується споживання.

*